

חֶכֶם וְיֹשֶׁר

(בארון דוד גינצבורג)

מה שהיתה משפחת רוטשילד ליהדות הכללית, היה בית גינצבורג ליהדות הרוסית. כחמשים שנה התנוסס בית־אצילים זה לתפארה והיה פארה והדרה של יהודי רוסיה, וקרוב למאה שנה הקימה משפחה זו פטרונים, שתדלנים ומליצי יושר לישראל.

במדה ידועה מלא בית זה תפקיד עוד יותר קשה ויותר אחראי מזה של בית רוטשילד, כי על כן היתה פעולתו ברוסיה, הארץ שבה היו היהודים עשוקי־משפט, רצוצי־דין ומשוללי כל זכויות אורחיות וכל הסבל הזה על שכמם הוטל. ואת תפקידם הגדול — לדאוג לגורל היהדות ברוסיה — מלאו באמונה. דור לדור ואב לבן הוריש את כתר הנשיאות שהעם שם עליהם ברצון ובחבה.

בית גינצבורג אמנם לא הלהיט את דמיון העם ולא נוצרו עליו אגדות כמו על משפחת רוטשילד. הרוטשילדים — מחיצה עמדה בינם ובין העם, ואילו הגינצבורגים עם העם התרועעו ואתו התהלכו. ומכיון שהתהלכו עם העם ידעו את תלאותיו, יסוריו ולבטיו, ואת עצמם ראו כשליחי צבור של עם עני וכואב שההשגחה הטילה עליהם את החובה הקדושה להיות לו מעוז ומחסה, מגן ומושיע.

העם כבד אותם, אולם עוד יותר משכבדם והעריצם התיחס אליהם בחבה ובאהבה. יהודי רוסיה ראו את עצמם כבנים ואחים לבני משפחה זו, וכל דבר קטן וגדול הביאו לפניהם. עם כל אסון וגזירה, עם כל צרה ותקלה שבאו על היהודים — לא רק על הכלל, כי אם גם על הפרט — מיד פנו אל גינצבורג. אם הבארון לא יעמוד בפרץ — מי יבטל את רוע הגזירה ומי יתבע את זכות העשוק?

לא הבדילה שום מחיצה בינם ובין העם, ואף חייהם הם היו אחוזים ודבוקים בחיי הכלל, עד שכל מאורע שקרה למשפחת גינצ-

בורג נגע גם בגורלם של היהודים ברוסיה. בהתמוטט בשנות התשעים ביתם לשעה קלה ובעמדם לפשוט את הרגל, נחשב הדבר הזה לאסון כללי ובכמה ערים גזרו הרבנים תענית-צבור. יהודים פשוטים ותמימים בכו בדמעות שלישי, נדרו נדבות והתפללו לאלהים שיעמוד להם בעת צרתם. גם יהודה ליב גורדון יציין את המאורע הזה כאסון צבורי, וביזונו מרבה לדבר על זה. בט"ו אדר תרנ"ב, ירשום בזעזועים נפשיים: „עד כמה יגיע מזה נזק מוסרי וחמרי למעמד הקהלה בזה ולמעמד כל בני עמנו יושבי ארצנו, אשר גינצבורג היה להם לראש ולמעוז בעת צרה — ימים יודיעו“; ובכ"ב באדר: „ועתה בבוא על בני ישראל שואה אל מי ינוסו לעזרה ומי יעמוד להם בעת צרה? הה שבר גדול נשברה בת עמי בשבר בית גינצבורג, מכה נחלה מאד, בלי מצרים!“ („דבר יום ביומו“, עמודים 161, 164).

ולא בזכות עשרם וגדולתם חבב והעריץ אותם העם, כי אם בעיקר בזכות תורתם ומעשיהם הטובים (כי ברוסיה נמצאו כמה יהודים שעלו בעשרם על משפחת גינצבורג). כל בני משפחת גינצבורג — תורנים ומשכילים היו, אוהבי תורה וחובבי ספרות. מאבי המשפחה, ר' גבריאל יעקב, שהיה סוחר-תורני מיקירי ווילנה — והוא הוא הרוזן ע מ נ ו א ל ב, „עיט צבוע“ של מאפו — ובנו ר' יוסף יוזל — הראשון שקבל את התואר האצילי בארון — ועד ד ו ד נכדו, היו תורה וגדולה משמשות בבית זה. ואת המסורת הזאת המשיך ביתוד דוד, שבו מצאו כל הטוהר הנפשי והזיו האצילי שדורות-דורות נצטברו בגנוי נשמותיהם של משפחה זו את הביטוי המלא ביותר.

דוד גינצבורג נולד י"ג בתמוז תרי"ז בעיר קאמניץ-פודולסק, גם אביו-זקנו ר' יוסף יוזל וגם אביו נפתלי הרץ, כבר קבלו בימים ההם את התואר „אזרח נכבד“ והיו נחשבים בין גדולי הסוחרים ועשירי ישראל ברוסיה. אולם התנהגו כיהודים חרדים ולבניהם נתנו חנוך מסורתי. דוד גינצבורג למד בילדותו תלמוד ורמב"ם מפי החכם המפורסם ר' צבי הירש הכהן רבינוביץ (מוציא לאור „רוסקי ייבריי“ ומחבר „המנוחה והתנועה“ ועוד), וכאמור בתולדותיו (ב„ספר זכרון“) „ירד לעומק ההלכות והשיטות היותר חמורות“. אלמלי לא נולד בבית עשירים ונסיך היסה-דארמשטאט לא היה מרים את

אבותיו למדרגת אצילים, וודאי שדוד גינצבורג היה לאחד מגדולי הרבנים בדורו או לאחד המאורות הגדולים במדע הישראלי והכללי, כי היה מטבעו יושב אוהל ושקדן בתורה ובחכמה, עד שבנעוריו כבר ידע עשרים שפות, ובהן — גם שפות אחדות של שבטי הקוקאזים ושפת הקאפאטים. ואהבתו לחכמת ישראל ולחקר עתיקותיה היתה גדולה מנעוריו. הוא שמש במקצוע זה את אדולף נייבויאר ואת שניאור זק"ש. הראשון, שהיה אחד הביבליוגראפים הגדולים שלנו, נתן לו את הדחיפה לטפל בכתבי-יד ובספרים עתיקים, והשני הלהיב את לבו לאהבה את שירת ימיהבינים שלנו, שדוד גינצבורג הרבה לטפל בה, ובתנאים אחרים היה נעשה לאחד מראשי המדברים במקצוע חקר זה.

אולם היותו דור רביעי לשתדלנים וטפסרים בישראל וגם התואר בארון, שהוכתר בו בהיותו בן שתיים-עשרה שנה, עכבו בעדו להוציא את כל כחותיו הרוחניים אל הפועל. כלפי העולם הגדול חייב התואר בארון דבר-מה, וגם העסקנות הצבורית, שעוד בחיי אביו היה מוכרח לטפל בה, גזלה ממנו הרבה זמן, עד שהמלומד שבו הוכרח להביא כמה וכמה קרבנות ולאט-לאט נחנק בקרבו, אף כי בזכות ידיעותיו העצומות עלול היה לתפוס מקום ראשי במדע המזרחני, אבל לא עלה בידו להוציא מתחת ידו עבודה מקיפה ושלמה לא בחכמת ישראל ולא במדע הכללי. ודבר זה — ההתנגשות בין המלומד והאציל — הטביע תו של טראגיות על מצחו, והקרובים אליו על נקלה היו יכולים להכיר שלא רק שאין הוא מתגדר ומתגנדר בתואר בארון, כי אם הוא רובץ עליו כמשא כבד. על הטראגיות שבחיו כבר עמד פרישמאן והוא הטיב לתאר את העצב של דוד גינצבורג בזה, "שהיה לו חוש יותר גדול בשביל התורה משיש לו בשביל הגדולה".

אולם אם לא עלה בידו לתת למדע הכללי והישראלי עבודה גדולה, גם תרומותיו הקטנות והפרורים שלו — משל שלחן גבוה הם, עוד בעבודתו הראשונה — הוצאת "ספר התרשיש" של רבי משה אבן עזרא (יצא על-ידי "מקיצי נרדמים", ברלין, תרמ"ו), הראה גינצבורג לדעת שהוא אחד מגדולי המומחים במקצוע חקירת שירת ימיהבינים, אף-על-פי שגם עבודתו זו היא בלתי-שלמה. רק חוברת

אחת ערך והוציא, ואת הבטחתו לפרסם מבוא מיוחד שבו „אעביר על פניך את כל חיל המפרשים והמסדרים והמעתיקים והמשלימים ואף את תוכן הקדמת המחבר בלשון ערב ואביע דברים אודות ערך משקלי שיריו ונועם מליצותיו אל שירי בני גילו במחנה ערב ובמחנה העברים, ואציג לפניך את פתרון הפסוקים ע"פ ס' התרשיש מול פירושם בספרי קדמונינו ואוסיף עוד על אלה אי"ה לכהן פאר למשה אביר המשוררים“, לא מלא, ולא מעצלות, כי אם מרוב הערצה לנושא. ומזהירותו הגדולה להוציא מתחת ידו דבר שלם ומתוקן, היה מחכה לשעת כושר שבה יוכל לעבד את החומר, ולפי שעה הסתפק רק בהערת המקורות של השירים בתנ"ך (בלשונו: „תורף חרוזיו ומקור מחצבם בספרי קדשינו“), ובוזה לא ציין את ה„עיינים“ ברמזים, כי אם הוא מביא את הפסוק במלואו (למשל: בחרו שבו נמצאת המלה יונק: „ויעל כיונק לפניו“ שבישעיהו או „יונק שדי אמו“ שבשיר השירים; ימוש — „לא ימוש ספר התורה“ ביהושע ו„אמושך בני“ בבראשית, וכדומה). כן גם בכתב־היד של „לב אדם“ — ספר קבלה־פילוסופי שפרסם ב„מאסף“ של ליאון רבינוביץ. בתוכן נאמר „סוף ומבוא יבוא“, אולם הספר לא נגמר בדפוס וגם המבוא לא נכתב, ורק הציונים ומראי המקומות הרבים עושים את הספר ל„כלי“. (גינצבורג לא פרסם את שם המחבר ורק בהערותיו יזכיר את השם ר' ברכיאל, ואין שום ספק שהוא המקובל ר' ברכיאל ב"ר קורבא (מתרגם הזוהר לעברית) והוא חיבר ספר בשם זה, שמובא ב„אוצר הספרים“ של בן יעקב (עמוד 253). מתיאורו של בן יעקב את כתב־היד של ר' ברכיאל יש לראות דמיון בין ספרו ובין זה שפרסם גינצבורג. הוא אומר: „לב אדם, ר' ברכיאל. ספר קבלה, ולא השלימו. עיין בסוף פסק הר' יצחק דלטאש בראש ס' הזוהר (סה"ד שכ"ה). אבל משם נראה שהוא הקדמת הספר שלא השלים“. גם מזה שגינצבורג לא המשיך בהדפסת כתב־היד, נראה שהוא ספרו של ר' ברכיאל).

עבודותיו החשובות שפרסם בשנות השמונים הן: „באר לחי“; מאמר על אודות נסיגת הטעמים; קונטרס נגד השערותיו של פרופ' ביקל שבמקרא נמצאים חרוזים ארמיים, ו„תולדות המשוררת אלכנסא“.

„באר לחי“ הוא כתב־יד של דרוש נגד המגפה מאת ר' יצחק בן טודרוס שנמצא בספרינו והדפיסו בספר „תפארת שיבה“, שיצא בשנת תרמ"ד בברלין לכבוד הולדת התשעים של יוס־טוב ליפמאן צונץ. מפאת ערכו הספרותי נופל ספר זה מספר התרשיש של רמב"ע, אולם מפאת עבודתו המדעית של גינצבורג חשובה הוצאת הספר הזה, כי בעריכתו הראה הבארוֹן הצעיר את כל כשרונו כחוקר, ואם כי היה אז צעיר לימים (וזה היה דברו הראשון בדפוס), אנו רואים אותו כ„זקן ורגיל“. דבר זה שמאמרו נדפס בספר שהוקדש לכבוד ארי חכמת ישראל צונץ, שבו השתתפו גדולי החכמים העברים, הרהיב אותו מאד. לאושר כזה שיצרפו אותו למנין חכמי ישראל המובהקים, לא צפה ולא קווה. בראש דבריו אנו שומעים מעין תפילת „הנני העני ממעש“: „הנה נכבדתי לבוא בסוד חכמי ישראל ולחתום את שמי בין שמותם בהתנדב עם ה' לעשות עטרת חכמה לראש אבי החוקרים אשר כשמו כן תהלתו ה"ה ד"ר צונץ ג"י, ואומר בלבי: אחסה נא בצל כנפי קדמונינו והם יעתירו בעדי ובעד ילדי רעיוני ובינתם תעמוד לי, כי איככה אוכל ואקום בין אנשי השם ואני צעיר לימים ולא שמשתי כל צרכי“. אולם מהמבוא שהקדים לספר, ההערות, הציונים והתיקונים שהציע, הוכיח שמקומו יכירו בין אריות אלה.

„תולדות המשוררת אלכנסא“, שנדפס בשנת תרמ"ז בירחון „בן עמי“ שהוציא ד"ר י. ל. קאנטור, הוא אחד ממאמריו המצוינים ביותר. בהרצאה אין אותה היבשות של רוב מאמריו והוא נקרא בעונג עד היום הזה. אמנם הוא כתב אותו רוסיית, אבל התרגום נעשה בהשגחתו. הדפסת מאמר זה היה, לפי דברי פרישמאן, מאורע בלתי־רגיל בחייו, עד שהשקיע בהגהתו בלבד עבודה רבה. פרישמאן מספר: „עיינו היו מאירות ולזהטות. איזה יופי או גם קודש היה שופע ממנו. נראה היה הדבר כאילו חייו היו תלויים במאמר זה. ועלי להגיד האמת: הפואיזיה של אותה האשה החשובה מרת אלכנסא שחיתה שמונה מאות שנים לפני, לא נגעה אל לבי ביחוד; את לבי העסיקה יותר הפואיזיה של הבארוֹן הכותב בעצמו“.

אולם מלבד מאמריו אלה היו בימים ההם אצלו בכתובים עוד מאמרים אחדים, וביניהם „מספרי תימן“ (שירי ישראל בתימן בצירוף

מבוא, שנדפס בשנת תרנ"ו בספר היוכל של שטיינשניידר) ו"ציורי ישראל" — ספרו החשוב ביותר, המכיל את השערים המצוירים של כתבי־יד וספרים מדפוסים ראשונים, שהנהו אחד הספרים היותר חשובים לתולדות האמנות בישראל. הספר הזה המרהיב את העין ביפיו הנפלא ושבהקדמתו הפיץ מחברו אור על יקרת החפצים העתיקים שלנו ודבר בפרוטרוט על ערך שכיות החמדה שבגנוזה ושל אספת פירקוביץ, השהה אצלו למעלה מחמש־עשרה שנה, ורק בשנת 1905 הוציא אותו בחברת מבקר האמנות הרוסי סטאסוב, בצירוף מפתח ביבליוגרפי על ערכם של כתבי־היד ששעריהם נדפסו בספר זה, ותכנם.

בחלות אביו בשנות התשעים הוא מסתבך יותר ויותר בעניני הקהל והשתדלנות עוכרת את עבודתו המדעית שהיא נשמת חייו. מוכרח היה לעמוד בראש גם מפני המסורת של המשפחה וגם מפני שלא נמצא מי שיעמוד בפרץ בשעת גזירות ופורעניות על ישראל, וכך נתמנה לרועה לעמו כמעט בעל־כרחו. אולם יש שהוא בורח מהעסקנות, עוזב לרגע את עסקי הקהל ומבקש לו מפלט בספריות הגדולה, משתקע בעבודתו המדעית ומפרסם אז כמה מאמרים חשובים בעתונים עבריים ולועזים־ישראליים, אבל פתאום תגיע לאזניו יללת אחיו הנאנקים, והוא יוצא שוב לרשות הרבים, ושוב הוא חונן דלים, רב את ריב הכלל והפרט. והיהודים בתחום המושב, אלה שכבר הסכינו לראות את גינצבורג יוצא לפניהם, נושא את כל טרדותיהם ודאגותיהם, רואים בו את נשיאם וראשם, וחבתם אליו היתה עוד יותר גדולה מהאהבה שרחשו אל אבותיו.

הוא לא רק לגורלם החמרי של היהודים דאג, כי אם גם לתרבות הישראלית חרד בכל נימי נפשו. יהודי לאומי היה ואת השפה העברית אהב בכל השלהבת הגדולה שבנפשו, ורק בה ראה את קיומו של עם ישראל. ואם כי לא היה ציוני, ידע להעריך את השיבות הדבור העברי והספרות העברית החדשה ששמשו תריס

* דבר זה שגינצבורג לא השתתף בעבודה ציונית, עורר בשעתו פלא בעיני רבים. וודאי היה מושפע בזה מאביו, שגם הוא לא רצה להצטרף לחובבי ציון, למרות השתדלותו של יהודה ליב גורדון לעניינו בעבודת בניו הארץ. (ראה בנידון זה את מכתבו ש' י"ג לברנפלד ב"אגרות י"ג", כרך ב', עמוד 249, ונס בספרי "אגרות סופרים", עמודים 101—102).

בפני טמיעה, התבוללות ועם הארצות, ומטעם זה יסד את ה"שעורים בדיעות-המזרח" שלפי תכניתו וחלומותיו היה מוסד זה צריך להתפתח לאקאדמיה עברית. כן הוציא לאור את הרבעון לחקירת המדעי השמי והכמת ישראל "הקדם" (שבחלקו הלוועזי נדפס ממנו מחקרו החשוב "דברי קבלה בזמן הופעת הזוהר"), והיה תומך בכל כשרון צעיר* ובכל מחבר עברי, בכל רב ובכל תורני שפנה אליו לעזרה. היה עונה אותם על מכתביהם, לא על-ידי מלאך ולא על-ידי מזכיר, כי אם בעצם כתב-ידו הטיפוסי-יהודי, ובסגנונו התורני. תאריכי מכתביו בעברית היו על-פי רוב יהודיים ואת דבריו היה מתחיל בנוסח המסורתי החרדי הקבוע: "בעזה"י, ואם לא היה ביכלתו למלא את בקשת השואל במלואה, היה מצטער, מתנצל ומבקש סליחה כאילו אשם באמת**.

בנעוריו היה תלמידו של גורדון, אבל המשורר הגדול לא השפיע עליו לא בסגנונו ולא בהלך רוחו ודעותיו. השירה העברית של ימי-הבינים היא שמלאה את כל נפשו והיא היתה עולמו הפנימי. גם בסגנונו המליצי אנו שומעים את הד "מליצת ישורון" בימי הבינים ואלה שהכירו וידעו אותו מקרוב, מעידים עליו שהיה מעין ר' שמואל הנגיד בדורו ושבנשמתו הבהב ניצוץ מנשמותיהם של אותם חכמי ספרד בתקופת הזהב שלנו, שדוד גינצבורג היה מזכיר את שמם ברטט של חבה וקדושה. כמוהם התמזגו גם בו ה"חכם והשר", ובמותו ראו בו את האחרון לטיפוס כזה שאיחד בקרבו את המלומד ואת איש האוצרות. תם חזיון כזה — בארון יושב באהלה של תורה, משים לילות כימים, חוקר ודורש לא לשם ספורט ושעשועים, כי אם מאהבתו את התורה והיותו דבק בתרבותה במדה כזו שהגיעה עד כדי מסירות-נפש.

אחרון למשפחתו היה. בחייו הטראגיים היה מהיופי האצילי

* ראה מאמרו של ב. צ. כץ ב"מארגנו זשורנאל" מינץ בדצמבר, 1935.
** כששלח לו אברהם משה לונץ את ספרו "ירושלים" השיב לו במכתב זה: "בעזה"י, י"ג בתשרי תרמ"ג, פריש. לכ' החכם לונטש שי'. את מכתבו היקר שלחו לי הנה כי הנני מתגורר כעת בארצות המערב, אך ספרד הנכבד לא ראיתי עוד בעיני ובשוכני הביתה אשים בו עיני ואשלח לך את מחירו. אך לראובן נפשי לא אוכל להבטיחך אשר אתמוד בידך להדפיס את חבורך כי אין בידו לעשותו. ה' יברכך, אלה דברי מכבד דוד גינצבורג". המכתב נמצא בידי והוא כתוב על נייר ירוק פשוט.

והזוהר המיוחד של שקיעת-חמה. במותו נהרס בית גינצבורג, שהעמיד
פרנסים טובים ורועים נאמנים לגולת ישראל אשר ברוסיה. מותו
— אבל כבוד היה ליהדות הרוסית, וכל איש ואיש הרגיש את עצמו
עזוב ומיותם. והעם בהתאבלו עליו, היה מבכה גם את ההוד שהוסר
עם מותו מעל יהדות רוסיה.